

Apulej, *Florida* (izbor)

Apulej iz Madaure (o. 125. – o. 180), autor jedinog cjelovito sačuvanog rimskog romana *Pretvorbe* ili *Zlatni magarac* (*Metamorphoses sive Asinus aureus*) – kojemu i duguje svjetsku slavu – filozof platoničke orijentacije i pripadnik kulturnog pokreta druge sofistike, kao govornik je stekao takvu popularnost da je u gradovima sjeverne Afrike u kojima je nastupao bio dočekivan kao zvijezda. Ipak, samo je jedan njegov govor sačuvan u cijelosti, *Obrambeni govor* (*Apologia*), kojim je pobijao optužbe da je pomoću magije pridobio za brak bogatu udovicu. Od drugih njegovih govora sačuvani su samo odabrani isječci, njih 23, okupljeni u zbirku pod naslovom *Florida*.

Proučavatelji se spore oko podrijetla samoga naziva zbirke: je li množinski oblik pridjeva u srednjem rodu upotrijebljen kao prijevodna inačica za grčku riječ ἀνθολογία, poput kasnijega *florilegium*, ili se htjelo naznačiti da su okupljeni fragmenti pisani stilom koji su Kvintilijan i još neki autori nazivali *genus floridum*? Jedna od shema koje Kvintilijan prikazuje u poglavlju o klasifikaciji stilova u svojem *Obrazovanju govornika* obuhvaćala je jednostavni stil ili *genus subtile* (za grč. ἰσχνόν), zatim visoki i snažni, tj. *grande atque robustum* (za grč. ἀδρόν), te kao srednji stil između njih (*medium*) „cvjetni”, kićeni stil ili *genus floridum* (ἀνθηρόν). Njegova je zadaća zabaviti odnosno pridobiti slušateljstvo (*delectare sive conciliare*), karakterizira ga blagost (*lenitas*), „češće će upotrebljavati metafore, bit će privlačniji u figurama, lijep u digresijama, skladan po ritmu, ugodan po smislu; blaži ipak, poput rijeke doduše bistre, no zasjenjene zelenilom obiju obala” (*et translationibus crebrior et figuris erit iucundior, egressionibus amoenus, compositione aptus, sententiis dulcis, lenior tamquam amnis et lucidus quidem sed virentibus utrimque ripis inumbratus*, Quint. XII, 10, 60). Upravo se takvim bujnim, rafiniranim stilom, punim antiteza i paralelizama, slikovitih epiteta, zvukovnih figura, igara riječi i učenih aluzija – među ostalim retoričkim sredstvima – odlikuju sačuvani fragmenti, te se u njima kao i u *Zlatnom magarcu* Apulej predstavlja kao jedan od najvećih stilskih virtuozna latinskog izraza.

Tematika je odlomaka raznovrsna. Sadržavali su filozofske refleksije, mitološke i zbiljske anegdote, opise egzotičnih pojava ili umjetničkih djela, izravna obraćanja publici ili pojedinim obnašateljima vlasti, redovito u pohvalnom tonu, a nerijetko se iz njih mogu crpiti i biografski podaci o autoru.

Cjelovitu zbirku *Florida* prevela je na studiju latinskog na Odsjeku za klasičnu filologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu generacija studenata na kolegiju *Rimski roman* kod prof. Darka Novakovića 2006/2007. godine: Ana Alar Vuković, Kristina Bedeković, Dubravka Ivšić Majić, Tomislav Jazvić, Martina Kolarec, Ida Labus, Ivana Marijić, Nives Pantar, Andrea Papić, Jelena Poláček Gajer, Željka Salopek i Judita Uremović. Poticaj da se prijevod još jednom pregleda i priredi za objavljivanje dao

PRIJEVOD

nam je *Festival Européen Latin Grec* koji je ove godine bio posvećen upravo Apuleju. Trenutačno je u pripremi dvojezično izdanje cjelovitoga djela *Florida* u biblioteci Latina et Graeca za 2021. godinu, a u ovome broju kao najavu tog izdanja objavljujemo izbor iz zbirke: pet Apulejevih fragmenata različite dužine i tematike.

U fragmentu 3 autor iznosi mitološku epizodu o sviraču Marsiji i Apolonu, ilustrirajući Marsijinu bahatu glupost zbog koje je, izgubivši u natjecanju s bogom, bio izvrnut ruglu i smrti. U odlomku 6 pak Apulej s divljenjem tumači način života indijskih asketa-mudraca (gimnosofista), a da su ga osobito privlačile neobičnosti iz dalekog svijeta, sugerira i odlomak 12 o papigi i njezinu umijeću oponašanja ljudskog govora. Fragment 14 donosi crticu iz života kiničkog filozofa Krateta iz Tebe, u kojoj je prisutna jedna od čestih autorovih misli, o zavisnosti između materijalnog siromaštva i duhovnog bogatstva. Na kraju, odlomak 16, koji je najduži u cijeloj zbirci, pripada uvodnom dijelu govora održanog u Kartagi krajem 60-ih ili početkom 70-ih godina drugoga stoljeća, kada je Apulej iznio zahvalu Emilijanu Strabonu što je senatu predložio da mu se podigne spomenik, kao i samom gradu Kartagi jer je senat taj prijedlog podržao. Po stilskoj se izvedenosti posebno ističe umetnuta priča o smrti grčkog komediografa Filemona.

Tekst je donesen u izvorniku i preveden prema izdanju B. T. Leeja, *Apuleius' Florida: A Commentary*, Berlin; New York: Walter de Gruyter, 2005.

Irena Bratičević i Željka Salopek

Apulej, *Florida* (izbor)

Preveli: Kristina Bedeković, Dubravka
Ivšić Majić, Tomislav Jazvić, Nives Pantar,
Željka Salopek

[3]

Hyagnis fuit, ut fando accepimus, Marsyae tibicinis pater et magister, rudibus adhuc musicae saeculis solus ante alios cantus canere, nondum quidem tam flexanimo sono nec tam pluriformi modo nec tam multiforatili tibia. Quippe adhuc ars ista repertu novo commodum oriebatur. Nec quicquam omnium est quod possit in primordio sui perfici, sed in omnibus ferme ante est spei rudimentum quam rei experimentum. Prorsus igitur ante Hyagnin nihil aliud plerique callebant quam Vergilianus upilio seu busequa, *stridenti miserum stipula disperdere carmen*. Quod si quis videbatur paulo largius in arte promovisse, ei quoque tamen mos fuit una tibia velut una tuba personare. Primus Hyagnis in canendo manus discapedinavit, primus duas tibias uno spiritu animavit, primus laevis et dexteris foraminibus, acuto tinnitu et gravi bombo, concentum musicum miscuit.

Eo genitus Marsyas cum in artificio patrisaret tibicinii, Phryx cetera et barbarus, vultu ferino, trux, hispidus, inlutibarbus, spinis et pilis obsitus, fertur – pro nefas – cum Apolline certavisse, teter cum decoro, agrestis cum erudito, belua cum deo. Musae cum Minerva dissimulamenti gratia iudices adstitere, ad deridendam scilicet monstri illius barbariam nec minus ad stoliditatem poeniendam. Sed Marsyas, quod stultitiae maximum specimen, non intellegens se deridiculo haberi, priusquam tibias occiperet inflare, prius de se et Apolline quaedam deliramenta barbare effutivit, laudans sese, quod erat et coma relicinus et barba squalidus et pectore hirsutus et arte tibicen et fortuna egenus. Contra Apollinem – ridiculum dictu – adversis virtutibus culpabat, quod Apollo esset et coma intonsus et genis gratus et corpore glabellus et arte multiscius et fortuna opulentus.

„Iam primum,” inquit, „crines eius praemulsis antiis et promulsis caproneis anteventuli et propenduli, corpus totum gratissimum, membra nitida, lingua fatidica seu tute oratione seu versibus malis, utrubique facundia aequipari. Quid quod et vestis textu tenuis, tactu mollis, purpura radians? Quid quod et lyra eius auro fulgurat, ebo-re candicat, gemmis variegat? Quid quod et doctissime et gratissime cantilat? Haec omnia,” inquit, „blandimenta nequaquam virtuti decora, sed luxuriae accommodata.”

[3]

Priča o frulašu Marsiji i Apolonu

Hijagnid je, kao što smo čuli iz priča, bio otac i učitelj frulaša Marsije. U glazbom još neprosvijećenim vremenima sam je prije drugih svirao napjeve, doduše ne još tako ganutljivim zvukom, ni tako raznolikim ritmom, niti sviralom s toliko mnogo rupica. Dakako, ta se umjetnost, nedugo prije otkrivena, još uvijek razvijala. Jer ne postoji ništa što može u svom začetku biti savršeno, već gotovo u svemu prvi pokušaji puni nade prethode ovladavanju vještinom. Uopće, dakle, prije Hijagnida, većina nije znala ništa više nego Vergilijev ovčar ili govedar: „Kvariti ubogu pjesmu pištavim zvucima frule”.¹ Ako se i činilo da je netko malo dalje napredovao u vještini, ipak je i njemu bio običaj svirati u jednu sviralu kao što se svira u jednu trubu. Hijagnid je prvi u sviranju razdvojio ruke, prvi je jednim dahom oživio dvije svirale, prvi je zahvaljujući rupicama s lijeve i desne strane ujedinio visoki pisak i duboko bruhanje u skladnu melodiju.

Za njegovu sina Marsiju, iako je u frulačkom umijeću bio na oca, no u svemu ostalom Frigijac² i barbarin, zvjerskog lica, surov, kosmat, prljave brade, obrastao čekinjama i dlakama, kažu da se – kakva li svetogrđa – natjecao s Apolonom; ružan s lijepim, priprost s učenim, zvijer s bogom. Muze su s Minervom bile prisutne, tobože kao suci, ali, jasno, da bi ismijale to čudovište i njegovo barbarstvo, i, također, da bi kaznile njegovu ludost. Ali Marsija, što je najveći dokaz gluposti, ne shvaćajući da je predmet ismijavanja, prije no što je počeo puhati u sviralu najprvo barbarski izblebeće neke budalaštine o sebi i Apolonu: hvalio se time što mu je i kosa zalizana, i brada hrapava, i prsa dlakava, i što je nadaren baš za frulaša i što ga sudbina nije mazila. Apolona je pak – smiješno je reći – krivio zbog suprotnih vrlina, jer da je Apolonu i kosa nepodšišana, i obrazi nježni, i tijelo glatko, i što je nadaren za brojne vještine, i što mu je sudbina naklona.

„Prije svega”, rekao je, „njegova kosa visi prema naprijed i nadvija se u priljubljenim pramenovima i sljubljenim čupercima, cijelo tijelo mu je tako dražesno, udovi blistavi, jezik proročki, bilo da želiš proroštvo u prozi ili u stihu, u oba slučaja on je jednako rječit. Pa što ako mu je i haljina finoga tkanja, nježna na dodir i sjaji se grimizom? Pa što ako mu i lira blješti zlatom, bijeli se slonovačom i svjetluca šarenim draguljima? Pa što ako on tako učeno i tako umilno pjeva? Sve te zamamnosti”, rekao je, „nipošto nisu uresi vrline, nego pristaju raskalašenosti.”

¹ Vergilije, *Ekloge*, 3, 27.

² Frigija, pokrajina u Maloj Aziji, u 2. st. pr.n.e postala je rimskom provincijom, zbog čega je pojam *Frigijac* dobio konotaciju *rob*, pa onda i *nekulturan* čovjek, *barbarin*.

PRIJEVOD

Contra corporis sui qualitatem prae se maximam speciem ostentare. Risere Musae cum audirent hoc genus crimina sapienti exoptanda Apollini obiectata, et tibicinem illum certamine superatum velut ursum bipedem corio exsecto nudis et laceris visceribus reliquerunt. Ita Marsyas in poenam cecinit et cecidit. Enimvero Apollinem tam humilis victoriae puditum est.

[6]

Indi, gens populosa cultoribus et finibus maxima, procul a nobis ad orientem siti, prope oceani reflexus et solis exortus, primis sideribus, ultimis terris, super Aegyptios eruditos et Iudaeos superstitiosos et Nabathaeos mercatores et fluxos vestium Arscidas et frugum pauperes Ithyraeos et odorum divites Arabas – eorum igitur Indorum non aequae miror eboris strues et piperis messes et cinnami merces et ferri temperacula et argenti metalla et auri fluenta, nec quod Ganges apud eos unus omnium annuum maximus

Eois regnator aquis in flumina centum
Discurrit, centum valles illi oraque centum,
Oceanique fretis centeno iungitur amni,

nec quod isdem Indis ibidem sitis ad nascentem diem tamen in corpore color noctis est, nec quod apud illos immensi dracones cum immanibus elephantis pari periculo in mutuum perniciem concertant: quippe lubrico volumine indepti revinciunt, ut illis expedire gressum nequeuntibus vel omnino abrumpere tenacissimorum serpentium squameas pedicas necesse sit ultionem a ruina molis suae petere ac retentores suos toto corpore oblidere.

Sunt apud illos et varia colentium genera – libentius ego de miraculis hominum quam naturae disseruerim – est apud illos genus, qui nihil amplius quam bubulcitare novere, ideoque adgnomen illis bubulcis inditum. Sunt et mutandis mercibus callidi et obeundis proeliis strenui vel sagittis eminus vel ensibus comminus. Est praeterea genus apud illos praestabile, gymnosophistae vocantur. Hos ego maxime admiror, quod homines sunt periti non propagandae vitis nec inoculandae arboris nec proscindendi soli; non illi norunt arvum colere vel aurum colare vel equum domare vel taurum subigere vel ovem vel capram tondere vel pascere.

U suprotnosti s osobinama svoga tijela, hvalisao se svojom iznimnom ljepotom. Smijale su se Muze kad su čule da se Apolonu predbacuju takve mane kakve bi svaki razborit čovjek trebao priželjkivati te su tog frulaša, poraženog u natjecanju, ostavile poput dvonogog medvjeda, oderane kože i ogoljene i rastrgane utrobe. Tako je Marsija pjevao pa otpjevao svoje. Apolon, dakako, nije mario za tako beznačajnu pobjedu.

[6]

Čuda Indije

Indijci, mnogobrojan narod koji naseljava vrlo veliko područje, smješteni su daleko od nas prema istoku, blizu ruba Oceana i izlaska sunca, među prvim zvijezdama i zadnjim obalama, dalje od učenih Egipćana i fanatičnih Judejaca i trgovaca Nabatejaca i Arasakida lagane odjeće i Iturejaca³ siromašnih plodovima i Arapa bogatih mirisima. Kod tih, dakle, Indijaca ne divim se toliko ni gomili bjelokosti ni žetvama papra ni trgovini cimetom ni obradi željeza ni rudnicima srebra ni potocima zlata, niti tome što je njihov Ganges najveća od sviju rijeka, što ta

Istočnih voda vladarica teče u stotinu rijeka,
Stotinu ušća njoj je, stotinu korita ima,
Stotinom tokova svojih u Ocean silni se slijeva,⁴

niti tome što je upravo tim Indijcima smještenima upravo ondje gdje se rađa dan ipak boja kože crna poput noći, niti tome što se kod njih goleme zmije i ogromni slonovi, jednako opasni, međusobno ubijaju u borbama: naime, one njih, kad ih dohvate, tako čvrsto stegnu svojim klizavim tijelom da su ovi, jer ne mogu niti napraviti korak niti prekinuti ljuskaste spona nepopustljivih zmija, prisiljeni uzvratiti obrušavanjem svoje težine i cijelim tijelom smrskati svoje uzničare.

Postoje kod njih i različite vrste stanovnika⁵ – draže mi je pričati o čudesima ljudi nego prirode – postoji kod njih vrsta ljudi koji ne znaju ništa više nego čuvati goveda, zbog čega im je i nadjenut nadimak *govedari*. Ima i onih koji su vješti u trgovini i onih koji su odvažni u borbi, bilo izdaleka strijelama ili izbliza mačevima. Postoji osim toga kod njih glasovita vrsta ljudi koji se nazivaju gimnosofistima.⁶ Njima se ja najviše divim jer su ljudi vješti, ali ne u rasađivanju loze, ni u cijepljenju stabala, ni u oranju zemlje; ne znaju oni ni obrađivati njive, ni ispirati zlato, ni ukrotiti konja ili ujarmiti bika, niti ovcu ili kozu strizati ili napasati.

³ Nabatejci su stanovnici Nabateje, na području Arabije. Arasakidi su partska dinastija, čija se država prostirala na iranskom području, te se ovo ime ovdje odnosi na Parte. Iturejci su stanovnici Iturije, pokrajine u Palestini.

⁴ Autor ovih stihova nije poznat, moguće je da je to sam Apulej.

⁵ Apulej ovdje aludira na kastinski sustav u Indiji.

⁶ Naziv za indijske mudrace koji su živjeli goli kao asketi.

PRIJEVOD

Quid igitur est? Unum pro his omnibus norunt: sapientiam percolunt tam magistri senes quam discipuli iuniores. Nec quicquam aeque penes illos laudo, quam quod torporem animi et otium oderunt. Igitur ubi mensa posita, priusquam edulia adponantur, omnes adolescentes ex diversis locis et officiis ad dapem conveniunt; magistri perrogant, quod factum a lucis ortu ad illud diei bonum fecerint. Hic alius se commemorat inter duos arbitrum delectum, sanata similitate, reconciliata gratia, purgata suspicione amicos ex infensis reddidisse. Itidem alius sese parentibus quaequam imperantibus oboedisse, et alius aliquid meditatione sua reperisse vel alterius demonstratione didicisse; <...> denique ceteri commemorant. Qui nihil habet adferre cur prandeat, inpransus ad opus foras extruditur.

[12]

Psittacus avis Indiae avis est; instar illi minimo minus quam columbarum, sed color non columbarum; non enim lacteus ille vel liuidus vel utrumque, subluteus aut sparsus est, sed color psittaco viridis et intimis plumulis et extimis palmulis, nisi quod sola cervice distinguitur. Enimvero cervicula eius circulo mineo velut aurea torqui pari fulgoris circumactu cingitur et coronatur. Rostris prima duritia: cum in petram quamquam concitus altissimo volatu praecipitat, rostro se velut ancora excipit. Sed et capitis eadem duritia quae rostri. Cum sermonem nostrum cogitur aemulari, ferrea clavícula caput tunditur, imperium magistri ut persentiscat; haec discenti ferula est. Discit autem statim pullus usque ad duos aetatis suae annos, dum facile os, uti conformetur, dum tenera lingua, uti convibretur. Senex autem captus et indocilis est et obliviosus. Verum ad disciplinam humani sermonis facilior est psittacus glande qui vescitur et cuius in pedibus ut hominis quini digituli numerantur. Non enim omnibus psittacis id insigne, sed illud omnibus proprium, quod eis lingua latior quam ceteris avibus; eo facilius verba hominis articulant patientiore plectro et palato. Id vero, quod didicit, ita similiter nobis canit vel potius eloquitur, ut, vocem si audias, hominem putes: nam †corvum quidem si audias, dicas crocitare† non loqui. Verum enimvero et corvus et psittacus nihil aliud quam quod didicerant pronuntiant. Si convicia docueris, conviciabitur diebus ac noctibus perstrepens maledictis: hoc illi carmen est, hanc putat cantionem. Ubi omnia quae didicit maledicta percensuit, denuo repetit eandem cantilenam. Si carere convicio velis, lingua excidenda est aut quam primum in silvas suas remittendus est.

U čemu je, dakle, stvar? Ono jedno što oni znaju vrijedi za sve ovo: njeguju mudrost, jednako i stari učitelji i mladi učenici. I ništa kod njih toliko ne hvalim koliko njihovu mržnju prema tromosti duha i ljenčarenju. Stoga, kad se postavi stol, a prije nego što se na nj stave jela, svi se mladići s različitih mjesta i poslova okupljaju na objedu, a učitelji ih ispituju kakvo su dobro djelo učinili od izlaska sunca do tog doba dana. Jedan priča kako je bio izabran za suca između dva čovjeka: prekinuvši neprijateljstvo, obnovivši dobre odnose i uklonivši nepovjerenje, da je od neprijatelja ponovno učinio prijatelje. Drugi, pak, priča kako je poslušao roditelje u svemu što su mu naredili, a treći kako je nešto ili vlastitim razmišljanjem otkrio ili objašnjenjem nekog drugog doznao. <...> Ukratko, svatko nešto ispriča. Onog koji nema reći ništa čime bi zaslužio obrok, bez jela istjeraju van na posao.

[12]

Papiga

Papiga je ptica iz Indije; građom je malo manja nego golub, ali joj boja nije golu-blja; nije naime ona mliječno bijela, ni sivkasta, a ni spoj tih boja, nije ni žućkasta ili šarena, nego je boja papigi zelena i na potkrilnim perima iznutra i na pokrovnim perima izvana, osim ako se što ne razlikuje na samoj šiji. Dapače je njena šijica opasana i ovjenčana crvenim kružićem jarkim kao zlatna ogrlica. Izvanredna tvrdoća kljuna: kad se s velike visine obruši na neku stijenu, kljunom se kao sidrom zadrži. Ali i glava joj je iste tvrdoće kao i kljun. Kad ju se tjera da oponaša naš govor, željeznom ju se palicom udara po glavi da bi itekako osjetila zapovijed učitelja; to joj je kao šiba učniku. A uči odmah od malena do dobi od dvije godine, dok je čeljust podatna da se prilagodi, dok je jezik nježan da bi se brzo pokrenuo; jer je kad je uhvaćena kao starica i nepoučljiva i zaboravna. Za učenje ljudskog govora podatnija je papiga koja se hrani žirom i kojoj se na nogama broji po pet prstića, kao čovjeku. U tome nisu sve papige izvrsne, ali im je svima svojstveno, jer im je jezik širi nego ostalim pticama; tim lakše oblikuju ljudske riječi otvorenijim nepcem i jezikom kao trzalicom. Zaista, to što je naučila pjeva ili, bolje rečeno, izgovara tako slično nama da, ako joj čuješ glas, misliš da je ljudski; dakako, ako čuješ gavrana, to je graktanje, a ne govor. Međutim, zaista ni gavrani ni papige ne izgovaraju ništa osim onoga što su naučili. Ako je naučiš psovke, psovat će danima i noćima sipajući pogrde: to joj je pjesma, za to misli da je pjev. Kad izbroji sve pogrde koje je naučila, iznova ponavlja istu pjesmicu. Ako ne želiš psovke, treba joj iščupati jezik ili je što prije poslati natrag u njezine šume.

PRIJEVOD

[14]

Haec atque hoc genus alia partim cum audiret a Diogene Crates, alia ipse sibimet suggereret, denique in forum exsilit, rem familiarem abicit velut onus stercoris magis labori quam usui, dein coetu facto maximum exclamat: „Crates,” inquit, „Cratetem manumittit,” et exinde non modo solus, verum nudus et liber omnium, quoad vixit, beate vixit. Adeoque eius cupiebatur, ut virgo nobilis spretis iunioribus ac ditioribus procis ultronea eum sibi optauerit. Cumque interscapulum Crates retexisset, quod erat aucto gibbere, peram cum baculo et pallium humi posuisset eamque suppellectilem sibi esse puellae profiteretur eamque formam quam viderat: proinde sedulo consuleret, ne post querelae causam caperet. Enimvero Hipparche condicionem accipit. Iam dudum sibi provisum satis et satis consultum respondit, neque ditio-rem maritum neque formosio-rem uspiam gentium posse invenire; proinde duceret, quo liberet. Duxit Cynicus in porticum; ibidem in loco celebri coram luce clarissima accubuit, coramque virginem imminuisset paratam pari constantia, ni Zeno procinctu palliastri circumstantis coronae obtutum magistri in secreto defendisset.

[16]

Priusquam vobis occipiam, principes Africae viri, gratias agere ob statuam, quam mihi praesenti honeste postulastis et absenti benigne decrevistis, prius volo causam vobis allegare, cur aliquam multos dies a conspectu auditorii afuerim contulerimque me ad Persianas aquas, gratissima prorsus et sanis natabula et aegris medicabula – quippe ita institui omne vitae meae tempus vobis probare, quibus me in perpetuum firmiter dedicavi: nihil tantum, nihil tantulum faciam, quin eius vos et gnaros et iudices habeam – quid igitur de repentino ab hoc splendidissimo conspectu vestro distulerim. Exemplum eius rei paulo secus simillimum memorabo, quam improvisa pericula hominibus subito oboriantur, de Philemone comico. De ingenio eius qui satis nostis, de interitu paucis cognoscite. An etiam de ingenio pauca vultis?

[14]

Filozof Kratet

Pošto je ove i druge stvari ove vrste Kratet djelomično slušao od Diogena,⁷ a drugih se sam sa sobom domislio, naposljetku dojadi na trg, odbaci obiteljski imutak kao smrdljivi teret koji mu je više naporan nego koristan, zatim, pošto su se skupili ljudi, iz petnih žila vikne: „Kratet Krateta oslobađa ropstva!“. I poslije toga je ne samo sam, nego ogoljen i slobodan od svega, dokle god je živio, živio blaženo. I tolika mu je bila želja da si ga dragovoljno poželi plemenita djevica sama od sebe, prezrevši mlade i bogatije prosce. I kad je Kratet razotkrio svoja leđa s velikom grbom i torbu sa štapom i palij⁸ položio na zemlju, izjavio je djevojci da je to njegov imutak i da je njegov izgled ovaj koji ona vidi – stoga neka ozbiljno promisli, da ju poslije ne obuzme jad. Hiparha⁹ je stvarno prihvatila ponudu. Odgovori da je već dugo dovoljno promišljala i dovoljno vagala i da ni bogatijeg muža ni ljepšeg nigdje na svijetu ne može naći – dakle neka je vodi kamo hoće. Odvede je kinik pod trijem; tamo je, na slavnom mjestu, usred bijela dana legao pred svima i bio bi obljudio djevicu, jednako pripravn i odlučni, pred svima, da nije Zenon¹⁰ otrcanim palijem spremno odbio pogled okupljene gomile na učiteljevu intimu.

[16]

Zahvala za podizanje kipa u Kartagi

Prije nego što vam, prvaci Afrike, počnem zahvaljivati na kipu koji ste za mene u mojoj prisutnosti počasnno zatražili, a u mojoj odsutnosti dobrohotno potvrdili, prije vam želim objasniti zašto sam se na dosta dugo vremena udaljio od očiju publike i otišao u Perzijansko kupalište¹¹ – upravo najdraže plivalište zdravima i lječilište bolesnima. Doista sam vam odlučio opravdati svaki trenutak svojega života, vama kojima sam se zauvijek čvrsto posvetio: ništa važno ni ništa nevažno ne bih radio a da vi to ne biste znali i sudili o tome. Zašto sam se, dakle, iznenada odmaknuo od ovoga vašeg preslavnog pogleda? Ispričat ću nadasve sličan primjer kako se nepredviđene opasnosti iznenada dogode ljudima – o komediografu Filemonu.¹² Vi koji dosta znate o njegovu talentu, čujte ukratko o njegovoj smrti. Ili želite nešto i o talentu?

⁷ Anegdota o kiničkom filozofu Kratetu iz Tebe (4/3.st.pr.n.e.) fragment je kojemu je vjerojatno prethodila slična priča o Kratetovu učitelju Diogenu iz Sinope.

⁸ Lagani grčki ogrtač, koji su vrlo često nosili filozofi.

⁹ Sestra Metrokla, Kratetova učenika. Kasnije je i ona postala Kratetovom učenicom.

¹⁰ Zenon iz Kitija Stariji (4/3.st.pr.n.e.). Grčki filozof, osnivač stoičke škole, učenik Kratetov.

¹¹ Izvor i kupalište u današnjem Hammam Lifu u Tunisu. Pretpostavlja se da je ime dobilo po Titu Juliju Perzeju, ugledniku iz 2. st. čiji je posvetni natpis Asklepiju ondje pronađen.

¹² Filemon Stariji (4/3. st. pr.n.e.), rodnom iz Sola u Kilikiji ili iz Sirakuze. Jedan od predstavnika nove komedije.

PRIJEVOD

Poeta fuit hic Philemon, mediae comoediae scriptor, fabulas cum Menandro in scaenam dictavit certavitque cum eo, fortasse impar, certe aemulus. Namque eum etiam vicit saepenumero – pudet dicere. Reperias tamen apud ipsum multos sales, argumenta lepide inflexa, agnitus lucide explicatos, personas rebus competentes, sententias vitae congruentes, ioca non infra soccum, seria non usque ad coturnum. Rarae apud illum corruptelae, tuti errores, concessi amores. Nec eo minus et leno periurus et amator fervidus et servulus callidus et amica illudens et uxor inhibens et mater indulgens et patruus obiurgator et sodalis opitulatur et miles proelior, sed et parasiti edaces et parentes tenaces et meretrices procaces.

Hisce laudibus diu in arte comoedica nobilis forte recitabat partem fabulae, quam recens fecerat, cumque iam in tertio actu, quod genus in comoedia fieri amat, iucundiores adfectus moveret, imber repentino coortus, ita ut mihi ad uos venit usus nuperrime, differri auditorii coetum et auditionis coeptum coegit. Relicum tamen, variis postulantis, sine intermissione deincipiti die perlecturum. Postridie igitur maximo studio ingens hominum frequentia conuenere; sese quisque exadversum quam proxime collocat; serus adveniens amicis adnuit, locum sessui impertiant: extimus quisque excuneati queruntur; farto toto theatro ingens stipatio, occipiunt inter se queri; qui non adfuerant percontari ante dicta, qui adfuerant recordari audita, cunctisque iam prioribus gnaris sequentia exspectare.

Interim dies ire, neque Philemon ad conductum venire; quidam tarditatem poetae murmurari, plures defendere. Sed ubi diutius aequo sedetur nec Philemon uspiam comparet, missi ex promptioribus qui accierent, atque eum in suo sibi lectulo mortuum offendunt. Commodum ille anima edita obriguerat, iacebatque incumbens toro, similis cogitanti: adhuc manus volumini implexa, adhuc os recto libro impressus, sed enim iam animae vacuus, libri oblitus et auditorii securus. Stetere paulisper qui introierant, perculti tam inopinatae rei, tam formosae mortis miraculo. Dein regressi ad populum renuntiavere Philemonem poetam, qui exspectaretur qui in theatro fictum argumentum finiret, iam domi veram fabulam consummasse; enimvero iam dixisse rebus humanis valere et plaudere, suis vero familiaribus dolere et plangere; hesternum illis imbrem lacrimas auspicasse; comoediam eius prius ad funebrem facem quam ad nuptialem venisse; proin, quoniam poeta optimus personam vitae deposuerit, recita de auditorio eius exsequias eundem, legenda eius esse nunc ossa, mox carmina.

Taj je Filemon bio pjesnik, pisac osrednje¹³ komedije, sastavljao je kazališne komade u isto vrijeme kad i Menandar i natjecao se s njime; možda nedorastao, ali sigurno suparnik. Naime, čak ga je i više puta pobijedio – sram me je reći. Pronaći ćeš ipak kod njega mnoge dosjetke, domišljate zaplete u sadržaju, scene prepoznavanja jasno razvijene, likove koji odgovaraju stvarnosti, rečenice koje se slažu sa životom, šale koje nisu ispod razine komedije, ozbiljnosti koje ne zalaze u tragediju. Obljublivanja su kod njega rijetka, prijestupi bezazleni, a ljubavi dozvoljene. Ipak, svodnik je i dalje krivokletnik, ljubavnik je gorljiv, rob lukav, ljubavnica izaziva, žena zabranjuje, majka udovoljava, stric prigovara, prijatelj pomaže i vojnik se hvali, paraziti su i dalje proždrljivi, roditelji škrti, a bludnice bestidne.

Kad je zbog tih pohvala već dugo bio poznat po komediografskom umijeću, recitirao je, eto, dio priče koju je netom bio napisao, i kad je već na trećem činu potaknuo veselije osjećaje (komedija voli da to bude tako), iznenada je počela kiša – baš kao što se meni nedavno dogodilo s vama – i natjerala da se sastanak slušatelja i pothvat slušanja prekine: ostatak će pak, na zahtjev mnogih, pročitati sljedećeg dana bez odgađanja. Sutradan se, dakle, s vrlo velikim zanimanjem okupio ogroman broj ljudi: svatko se smješta nasuprot pozornici što je bliže moguće; onaj koji kasni namigne prijateljima da podijele sjedeće mjesto; zadnji se žale da su izgurani; nakon što je ispunjeno cijelo kazalište, nastaje ogromno natiskivanje, počinju međusobno gundati; oni koji nisu dan prije prisustvovali ispituju što je bilo rečeno, oni koji jesu prisustvovali prisjećaju se što su čuli, i kad utvrde sve što je prethodilo, iščekuju nastavak. Međutim, dan prolazi, a Filemon na dogovor ne dolazi; neki mrmljaju zbog pjesnikova kašnjenja, većina ga brani. No, kad se čekalo dulje nego se pristoji, a Filemon se nikako nije pojavljivao, pošalju one spremnije da ga pozovu, a nađu ga u njegovom mu krevetcu – mrtva. On se taman ukočio ispustivši dušu i ležao je naslonjen na jastuk kao da razmišlja: još mu je ruka bila zapletena u svitak, još mu je pogled bio uprt u otvorenu knjigu, ali već je ostao bez duše, zaboravio na knjigu i zanemario publiku. Oni koji su ušli malo su zastali, začuđeni tako neočekivanim događajem i tako krasnom smrću. Onda su se vratili do naroda i izvijestili da je pjesnik Filemon, kojeg su čekali da u kazalištu dovrši izmišljeni komad, kod kuće već završio stvarnu priču; da je svijetu već rekao „Zdravo!” i „Plješćite!”, a prijateljima „Tugujte!” i „Plaćite!”. Rekli su da im je jučerašnja kiša navijestila suze; da je njegova komedija prije došla do sprovedne nego do svadbene baklje.¹⁴ Stoga, budući da je odličan pjesnik odložio masku života, da treba ravno iz publike poći na njegov sprovod i da sada treba sabirati njegove kosti, a tek poslije njegove stihove.

¹³ Apulej Filemona naziva „*mediae comoediae scriptor*”, no budući da je Filemon bio pisac nove atičke komedije, pretpostavlja se da je pridjev *medius* upotrijebio u značenju *mediocris*, a jednim dijelom i radi ostvarivanja glasovnog podudaranja u „*mediae comoediae*”.

¹⁴ Komedije su često završavale svadbom.

PRIJEVOD

Haec ego ita facta, ut commemoravi, olim didiceram, sed hodie sum e meo periculo recordatus. Nam, ut meministis profecto, cum impedita esset imbri recitatio, in propinquum diem vobis volentibus protuli, et quidem Philemonis exemplo paenissime; quippe eodem die in palaestra adeo vehementer talum inverti, ut minimum afuerim, quin articulum etiam a crure defringerem. Tamen articulus loco concessit exque eo luxu adhuc fluxus est. Et iam dum eum ingenti plaga reconcilio, iamiam sudoro adfatim corpore diutule obrigui; inde acerbus dolor intestinorum coortus modico ante sedatus est, quam me denique violentus exanimaret et Philemonis ritu compelleret ante letum abire quam lectum, potius implere fata quam fanda, consummare potius animam quam historiam. Cum primum igitur apud Persianas aquas leni temperie nec minus utiquam blando fomento gressum reciperavi, nondum quidem ad innitendum idonee, sed quantum ad vos festinanti satis videbatur, veniebam redditum quod pepigeram, cum interim vos mihi beneficio vestro non tantum claudicitatem dempsistis, verum etiam pernicitatem addidistis. An non properandum mihi erat, ut pro eo honore vobis multas gratias dicerem, pro quo nullas preces dixeram? Non quin magnitudo Carthaginis mereatur etiam a philosopho precem pro honore, sed ut integrum et intemeratum esset vestrum beneficium, si nihil ex gratia eius petitio mea defregisset, id est, ut usque quaque esset gratuitum. Neque enim aut levi mercede emit qui precatur, aut paruum pretium accipit qui rogatur, adeo ut omnia utensilia emere velis quam rogare. Id ego arbitror praecipue in honore observandum; quem qui laboriose exoraverit, sibi debet unam gratiam, quod impetrarit; qui vero sine molestia ambitus adeptus est, duplam gratiam praebentibus debet, et quod non petierit et quod acceperit. Duplam igitur vobis gratiam debeo, immo enimvero multiugam, quam ubique equidem et semper praedicabo.

Sed nunc inpraesentiarum libro isto ad hunc honorem mihi conscripto, ita ut soleo, publice protestabor. Certa est enim ratio, qua debeat philosophus ob decretam sibi publice statuam gratias agere, a qua paululum demutabit liber, quem Strabonis Aemiliani excellentissimus honor flagitat – quem librum sperabo me commode posse conscribere; satis eum hodie vobiscum probare. Est enim tantus in studiis, ut praenobilior sit proprio ingenio quam patricio consulatu. Quibusnam verbis tibi, Aemiliane Strabo, vir omnium, quot umquam fierunt aut sunt aut etiam erunt, inter optimos clarissime, inter clarissimos optime, inter utrosque doctissime, quibus tandem verbis pro hoc tuo erga me animo gratias habitum et commemoratum eam, qua digna ratione tam honorificam benignitatem tuam celebrem, qua remuneratione dicendi gloriam tui facti aequiperem, nondum Hercle reperio.

Davno sam čuo da je to bilo tako kako sam ispričao, ali danas sam se zbog vlastite nezgode toga sjetio. Naime, kao što sigurno pamtite, kad je kiša spriječila moje recitiranje, po vašoj sam ga želji odgodio za sljedeći dan i skoro je bilo kao kod Filemona; jer istog sam dana na vježbalištu tako strašno iščaošio gležanj da se zglob gotovo odvojio od potkoljenice. Ipak se vratio na mjesto, no od tog je uganuća još i sad nestabilan. Osim toga, dok sam jakim udarcem zglob vraćao na mjesto, još sam se odmah i prehladio od silnog preznojavanja; a onda, oštra bol nastala u utrobi umirena je trenutak prije nego što bi me okrutno ubila i natjerala da poput Filemona prije odem u grob nego na pozornicu, radije ostvarim sudbinu nego govor, i radije okončam život nego priču. Čim sam, dakle, u Perzijanskom kupalištu blagom toplinom vode i na svaki način ugodnim oblogom oporavio stopalo – još doduše nedovoljno za oslonac, ali, koliko mi se činilo, dovoljno da požurim k vama – došao sam izvršiti što sam ugovorio. No u međuvremenu, svojim dobročinstvom niste mi samo uklonili šepavost nego ste mi doista i dodali brzinu. Zar nisam trebao žuriti da bih vam neizmjerne zahvalio za onu čast koju nisam ni molio? Nije da veličina Kartage ne bi služila molbu za čast i od filozofa, ali neka je vaše dobročinstvo bilo čitavo i čisto, ako moja molba nije oduzela ništa od vaše ljubavnosti, to jest, neka bude trajno dobrovoljno. Naime, cijena koju plaća onaj koji prosi nije niska, niti je svota koju prima onaj kojega moliš malena, tako da je sve ono što ti je potrebno bolje kupiti nego izmoliti.

Smatram da to treba osobito primjenjivati kad se radi o časti, i to tako da onaj tko je tu čast upornim molbama isposlovaio, duguje zahvalnost jedino sebi – jer je sve sam postigao. Onaj pak tko je časti stekao bez dosađivanja drugima, duguje dvostruku zahvalnost onima koji mu ih daju – jer ih nije tražio, a ipak ih je primio. Dakle dugujem vam dvostruku zahvalnost, štoviše mnogostruku, koju ću uvijek i posvuda isticati. Ali sada, u ovakvim okolnostima, jer tako običavam činiti, javno ću posvjedočiti svoju zahvalnost djelom prikladnim i napisanim prigodom ove počasti. To je naime pravi način kako bi filozof trebao zahvaliti zbog javno mu dodijeljenog kipa. Od tog načina ipak će se malčice razlikovati drugo djelo, kakvo preuzvišeno poštovanje prema Emilijanu Strabonu¹⁵ i zahtijeva. Nadam da ću ga moći prikladno sastaviti i da će danas biti dovoljno da nešto od toga čujete. Strabon je naime odličan u naukama, i to toliko da je slaviji zbog vlastitog uma nego zbog plemićkog podrijetla i dužnosti konzula. Još nisam otkrio, tako mi svega, kojim bih riječima tebi, Emilijane Strabone, koji si od svih ljudi što su ikad postojali, ili postoje, ili će tek postojati, najslavniji među najboljima, najbolji među najslavnijima, najučeniji među jednima i drugima, kojim bih ti riječima zahvalio za ovu tvoju naklonost prema meni i istaknuo tvoju tako časnu dobrostivost, na koji bih ju dostojan način obilježio, kojim bih govorom primjereno uzvratio za tvoje slavno djelo.

¹⁵ Konzul u Kartagi 156.g.

PRIJEVOD

Sed quaeram sedulo et conitar,
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.

Nam nunc inpraesentiarum – neque enim diffitebor – laetitia facundiae obstreperit et cogitatio voluptate impeditur; ac mens occupata delectatione mavult inpraesentiarum gaudere quam praedicare. Quid faciam? Cupio gratus videri, sed prae gaudio nondum mihi vacat gratias agere. Nemo me, nemo ex illis tristioribus velit in isto vituperare, quod honorem meum non minus mereor quam intellego, quod clarissimi et eruditissimi viri tanto testimonio exsulto. Quippe testimonium mihi perhibuit in curia Carthaginiensium non minus splendidissimum quam benignissimum vir consularis; cui etiam notum esse tantummodo summus honor est, is etiam laudator mihi apud principes Africae viros quodam modo astitit. Nam, ut comperior, nudius tertius libello misso, per quem postulabat locum celebrem statuae meae, cum primis commemoravit inter nos iura amicitiae a commilitio studiorum eisdem magistris honeste inchoata; tunc postea vota omnia mea secundum dignitatis suae gradus recognovit.

Iam illud primum beneficium, quod condiscipulum se meminit. Ecce et hoc alterum beneficium, quod tantus diligi se ex pari praedicat. Quin etiam commemoravit et alibi gentium et civitatum honores mihi statuarum et alios decretos. Quid addi potest ad hoc praeconium viri consularis? Immo etiam docuit argumenta suscepti sacerdotii summum mihi honorem Carthagini adesse. Iam hoc praecipuum beneficium ac longe ante ceteros excellens, quod me vobis locupletissimus testis suo etiam suffragio commendat. Ad summam pollicitus est se mihi Carthagini de suo statuam positurum, vir, cui omnes provinciae quadriuges et seiuges currus ubique gentium ponere gratulantur.

Quid igitur superest ad honoris mei tribunal et columen, ad laudis meae cumulum? Immo enimvero, quid superest? Aemilianus Strabo, vir consularis, brevi votis omnium futurus proconsul, sententiam de honoribus meis in curia Carthaginiensium dixit, omnes eius auctoritatem secuti sunt, nonne videtur hoc vobis senatus consultum esse? Quid quod et Carthaginienses omnes, qui in ilia sanctissima curia aderant, tam libenter decreverunt locum statuae, ut illos scires iccirco alteram statuam, quantum spero, in sequentem curiam protulisse, ut salva veneratione, salva reverentia consularis sui viderentur factum eius non aemulati, sed secuti, id est ut integro die beneficium ad me publicum perveniret. Ceterum meminerant optimi magistratus et benivolentissimi principes mandatum sibi a vobis quod volebant. Id egone scirem ac non praedicarem? Ingratus essem. Quin etiam universo ordini vestro pro amplissimis erga me meritis quantas maximas possum gratias ago atque habeo, qui me in ilia curia honestissimis adclamationibus decoravere, in qua curia vel nominari tantummodo summus honor est.

Ali marljivo ću tražiti i pokušavati
Dok za se znam i u meni / duh dok tijelom vlada.¹⁶

Jer me u ovoj prilici – neću poricati – radost ometa u rječitosti, ushit mi je zamrsio misli, a duh obuzet zadovoljstvom u ovoj se prilici više želi radovati nego govoriti. Što da učinim? Želim pokazati zahvalnost, ali od veselja nemam vremena zahvaliti. Nitko me, nitko čak ni od onih zavidnijih ne bi prekorio zbog toga što svoju čast jednako tako zaslužujem kao što je i cijenim i što sam oduševljen tako važnim svjedočanstvom vrlo slavnog i učenog čovjeka. Naime, za mene je u kartaškom senatu iznio ne samo sjajno nego i vrlo dobrohotno svjedočanstvo bivši konzul, a vrlo velika je čast biti i samo njegovim poznanikom. On je na neki način mene zastupao i hvalio pred uglednim ljudima Afrike.

Jer, kako čujem, prekjucher je poslao molbu kojom je tražio dobro posjećeno mjesto za moj kip i na početku te molbe spomenuo je naše iskreno prijateljstvo započeto za vrijeme zajedničkog školovanja pod istim učiteljima. Zatim se dotakao i svih mojih dobrih želja u korist njegova napredovanja u častima. Ali već je prvo dobročinstvo to što se sjetio da mi je bio prijatelj u školi. A evo, drugo je dobročinstvo što tako ugledan čovjek ističe da je voljen od sebi jednakoga. Dapače, spomenuo je da su meni i kod drugih naroda i država dodijeljene časti u obliku kipova, ali i druge vrste. Pa što da se doda ovoj objavi bivšeg konzula?

Dakako, on je izvijestio da uživam veliku čast u Kartagi zato što sam preuzeo svećeničku službu. Već je i to osobito dobročinstvo, koje se ističe daleko nad drugima, to što me tako pouzdan svjedok svojom podrškom vama preporučuje. Naposljetku, on kome sve provincije posvuda oduševljeno postavljaju četveroprege i šesteroprege, on je obećao da će meni u Kartagi na svoj trošak postaviti kip.

Što dakle nedostaje za vrh i uzvišenost moje časti, za vrhunac moje slave? Dakle, što nedostaje? Emilijan Strabon, bivši konzul, koji će uskoro prema željama svih postati i prokonzul, izrekao je u kartaškom senatu svoj sud o mojim počastima i svi su slijedili njegov primjer. Zar vam se ne čini da to vrijedi kao prava senatorska odluka? A to što su svi Kartažani koji su bili u tom presvetom senatu odlučili o položaju kipa tako zdušno, da su vam time dali do znanja da su oni odluku o drugom kipu, koliko se ja nadam, odgodili za sljedeći sastanak senata zato da se vidi kako se oni, ne umanjujući poštovanje ni dostojanstvo svog bivšeg konzula, s njim oko toga ne nadmeću, nego da ga slijede, to jest, zato da to javno dobročinstvo prema meni traje čitav dan. Uostalom, sjetili su se ti najodličniji magistrati i najdobrohotniji uglednici da je zadaća koju ste im vi povjerali bila ono što su i sami željeli. A ja da to znam a da o tome ne govorim? Ta bio bih nezahvalan. Dapače ja osjećam i iskazujem zahvalnost koliko najviše mogu čitavom vašem staležu zbog preobilnih zasluga prema meni. Jer vi ste oni koji su me najiskrenijim odobravanjima iskitili, i to u senatu gdje je vrlo velika čast i samo biti spomenut.

¹⁶ Vergilije, *Eneida*, IV, 336 (prijevod Tome Maretića).

PRIJEVOD

Igitur, quod difficile factu erat quodque re vera arduum, non existimabatur: gratum esse populo, placere ordini, probari magistratibus et principibus, id – praefascine dixerim – iam quodam modo mihi obtigit. Quid igitur superest ad statuae meae honorem, nisi aeris pretium et artificis ministerium? Quae mihi ne in mediocribus quidem civitatibus umquam defuere, ne ut Carthagini desint, ubi splendidissimus ordo etiam de rebus maioribus iudicare potius solet quam computare. Sed de hoc tum ego perfectius, cum vos effectius. Quin etiam tibi, nobilitas senatorum, claritudo civium, dignitas amicorum, mox ad dedicationem statuae meae libro etiam conscripto plenius gratias canam eique libro mandabo, uti per omnis provincias eat totoque abhinc orbe totoque abhinc tempore laudes benefacti tui ubique gentium, semper annorum repraesentet.

Dakle, na neki način meni se dogodilo – mogao bih bez pretjerivanja reći – ono što je bilo teško postići i što je uistinu bilo tegobno, a nije se samo smatralo takvim: biti drag narodu, svidjeti se najvišem staležu, biti prihvaćen od magistrata i uglednika. Što dakle nedostaje za moj počasni kip, osim cijene mjedi i službe kipara? A to mi nije nikad manjkalo ni u osrednjim državama, a kamoli da bi mi manjkalo u Kartagi, gdje najodličniji stalež o važnijim pitanjima radije običava odlučivati, nego zbrajati troškove. O tome će s moje strane biti više rečeno kad s vaše bude više učinjeno. Što više, vama ću, plemeniti senatori, slavni građani, ugledni prijatelji, kad uskoro napišem knjigu povodom posvećenja moga kipa, ispjevati obilnije hvale i zapisati ih u nju, da ona putuje kroz sve provincije i da odavde pa po čitavom svijetu i odsada pa u sva vremena predstavlja slavu vašeg dobročinstva po cijeloj zemlji i u vječnost vjekova.

